

41. İblis Hakkında Risâle adlı mensur eser üzerinde bir dil incelemesi**Mehtap ALPER¹****APA:** Alper, M. (2022). İblis Hakkında Risâle adlı mensur eser üzerinde bir dil incelemesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 682-705. DOI: 10.29000/rumelide.1222099.**Öz**

Bu çalışmada *İblis Hakkında Risâle* adlı mensur eserin yazım, ses, biçim ve söz varlığının incelenmesi ve tanıtılması amaçlanmıştır. *Yazma*, Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyon'unda 43 Va 2179 numarada *İblis Hakkında Risâle* adıyla kayıtlıdır. Eserde müellif ve istinsah kaydına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Düzenli ve okunaklı bir nesih hattıyla yazılan eserde harflerin hareketlerle gösterilişi düzenlidir. Kelimelerdeki ünlüler, hem harf ve hareke kullanılarak yazılmıştır. *İblis Hakkında Risâle*, Türk edebiyatında İblis hakkında yazılmış olan müstakil hikâyelerden biridir. Benzer konulu hikâyeler, Türk edebiyatında kaleme alınmış çeşitli dini içerikli eserler içerisinde de yer alabilmektedir. Eser, Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiştir. Risale'de; Hz. Muhammed'i (sav) ziyarete gelen İblis, Hz. Muhammed (sav)'in ümmetiyle ilgili sorularını yanıtlamıştır. Eserde genel olarak İblis'in neyi sevip neyi sevmediğini anlatan konuşmalara yer verilmiştir. *İblis Hakkında Risâle'de* Eski Oğuz Türkçesinde kullanılan ve daha sonraki dönemlerde de kullanıldıkları tespit edilen bazı ekler kullanılmıştır. Eserde uyum dışı örnekler bulunmakla birlikte artık uyuma girmiş örneklerin çoğunlukta olduğu görülmüştür. *İblis Hakkında Risâle* kısa bir metin olmasına rağmen hacimli bir eserde incelenebilecek pek çok yazım, ses ve biçim özellikleri örneklenebilmektedir. Dini içerikli olan eserde dini terimler için çoğunlukla Arapça kelimeler kullanılmıştır. Metinde Türkçe dini terimler ile Türkçenin eski kelimeleri ve deyim zenginliğiyle ilgili kullanımlar örneklenebilmektedir. Bu çalışma Türk nesir diline önemli katkılar sağlayacak niteliktedir.

Anahtar kelimeler: *İblis Hakkında Risâle*, risâle, dil özellikleri, ses ve biçim bilgisi, Eski Oğuz Türkçesi.

A language study on the prose work entitled *İblis Hakkında Risâle***Abstract**

In this study, it is aimed to examine and introduce the writing, sound, form and vocabulary of the prose work *İblis Hakkında Risâle*. *İblis Hakkında Risâle* is registered in the Collection of Kütahya Vahidpaşa Provincial Public Library, under the name *Treatise on the Iblis* at 43 Va 2179. In *İblis Hakkında Risâle*, there is no information about the author and the record of copying. *İblis Hakkında Risâle*, which is written in a regular and legible naskh calligraphy, the letters are shown with gestures regularly. Vowels in words are written using both letters and vowels. *İblis Hakkında Risâle* is one of the stand-alone stories written about Iblis in Turkish literature. Stories with similar themes can also be included in various religious works written in Turkish literature. The work has been translated from Arabic to Turkish. In the Risale, who came to visit Prophet Muhammad (sav), He answers the questions of Muhammad (sav) about his ummah. In the work, there are conversations about what Iblis likes and dislikes in general. In the work, which has a religious content, mostly Arabic words are

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü (Sivas, Türkiye), alper.mehtap@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3024-5378 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 10.11.2022-kabul tarihi: 20.12.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1222099]

used for religious terms. In *İblis Hakkında Risâle*, some suffixes used in Old Oghuz Turkish and found to be used in later periods were used. Although there are examples out of harmony in the work, it has been seen that the examples that have entered into harmony are in the majority. Although *İblis Hakkında Risâle* is a short text, many spelling, sound and stylistic features that can be studied in a voluminous work can be exemplified. In the text, she can exemplify the religious terms of Turkish, the old words of Turkish and the richness of idioms. This study will make important contributions to Turkish prose language.

Keywords: *İblis Hakkında Risâle*, risâle(booklet), language features, phonetics and morphology, Old OghuzTurkish.

Giriş

Yüce Allah bir insan yaratacağını meleklerle haber vermiş, ona şekil verip ruhundan üfleyince, yarattığı bu insana secde etmelerini meleklerden istemiştir. Meleklerin hepsi ona secde ederken, İblis kendisinin daha üstün olduğunu öne sürerek Hz. Adem'e secde etmemiştir. Kuran'da Meleklerin Hz.Adem'e secdesi, yedi ayrı surede anlatılmaktadır (Keskin, 2002: 107-113). Kur'an'a göre Şeytan, sürekli kötülüğü teşvik eden, yoldan çıkarıp ayak kaydırmaya çalışan, insanda kuşku ve tereddüt uyandıran, kurnaz, hileli bir kişiliği veya kötülük ilkesini sembolize eder. Şeytan terimi, Kur'an'da tekil olarak kullanıldığı gibi, çoğul olarak da kullanılmıştır (Yeşilyurt, 2018: 16). Şeytan veya İblis, insanoğlunun düşmanı ve kötülüğün sembolü olarak bilinmektedir (Uyaniker, 2022: 59-61).

İblis, şeytan kelimesi yerine yaygın olarak kullanılan kelimelerdendir. Doğu ve Batı dillerinde bu kelimeyi karşılamak için pek çok adlandırma yapılmıştır (Akar, 2014:2-5). Kelimenin kökeniyle ilgili farklı görüşler öne sürülmüştür. Bunlardan biri, Anadolu'da kullanılan farklı söyleyişleri de bulunan "albız" kelimesinin Sümerce "al/alu ile bastı" kelimelerinin birleşiminden oluştuğu ve daha sonraları Arapçaya geçmiş olduğu ihtimalidir (Ertekinöglü, 2017:101). Bir kısım dilcilere göre kelime, 'ümit kesmek, pişman olmak, söyleyeceği bir şey olmayıp şaşırıp kalmak' anlamındaki "İblâs" kökünden türemiştir (Çelebi, 2010:99). Kelimenin kökeninin Grekçe olduğu veya Arapçaya İbraniceden geçtiğine dair birtakım görüşler öne sürülmüştür. Dolayısıyla kelimenin kökeni, henüz aydınlatılmamış görünmektedir. İblis², Kur'an'ın anlatımına göre, azmış, başkaldırmış ve Allah'ın buyruğuna karşı isyan ederek sapıklığa düşmüş cinleri temsil etmektedir"(Yeşilyurt, 2018:17). Ayette şu şekilde geçmektedir: Hani biz meleklerle (ve cinlere): Âdem'e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlere oldu. (Kur'an-ı Kerim Meali, 2009: Bakara suresi, 2/34).

İblis yerine kullanılan Şeytan kelimesinin kökeniyle veya anlamıyla ilgili de farklı görüşler bulunmaktadır. Kelimenin "öfkesinden yanıp tutuşmak" "şeyt" veya "uzaklaşmak, haktan ve hayırdan ayrılmak, muhalefet etmek" anlamındaki 'şatn (sütün) köklerinden türediği ileri sürülmektedir. Şeytan kelimesi, Kamus-ı Türkî'de İbranice kökenli olduğu belirtilmiş ve anlamı şöyle açıklanmıştır: "Melâikeden iken Hazret-i Âdem'e secde etmek hususunda emr-i ilâhîye intisal etmediğinden semadan tart buyurulan ve o vakitten beri adamı ifsattan geri durmayan şahs-ı la'în, âzâzîl, iblis." (Sami, 2010:1129).

Günümüzde şeytan biçimiyle yaygın olarak kullanılan kelime yerine Eski Türkçede "yek" kelimesi kullanılmıştır (Caferoğlu, 2011:292; Gabain, 1988:310). *Divânü Lügati't Türk³, Mukaddimetü'l-Edeb⁴, Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı⁵* ve *İbni Mühenna Lügati⁶* gibi eserlerde bu kullanım bulunmaktadır (Atalay, 1986:I:267; III-156; Battal, 1997: 89; Borovkov, 2002: 321; Yüce, 1993:206). Kelime, Mani dininin etkisiyle Soğdca yoluyla Türkçeye geçmiş ve İslâmiyet'in kabulünden sonra yaklaşık iki yüzyıl kadar kullanılmaya devam etmiştir. Batı Türkistan Soğdcasının konuşulduğu alanlarda ise Eski Türklerin şeytan yerine "şamnu, şmnu, şumnu" kelimelerini kullandıklarına dair bilgiler bulunmaktadır (Akar, 2014:2).

² Kuran-ı Kerim'e göre İblis, Cin ve Şeytan kelimelerinin içeriği konusunda bk.Kaya, 2003:1-30.

³ yek anı esnetti "şeytan onu esnetti"

⁴ Yek: Şeytan

⁵ Şaytan: yol urdı anlar şaytan wâswâsâ birlâ bk. Borovkov, 2002:243.

⁶ Yek: Şeytan Battal,1997:89.

Eski Oğuz Türkçesi dönemine ait olan bazı eserlerde “İblis ve Şeytan” kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. Bu eserlerden biri, Hacı Bektaşî Velî'nin Arapça mensur eseri Makâlat'ın manzum çevirisi olan 15. yüzyıl eserlerinden Bahrü'l-Hakâyık'tır. Bu eserde El-Bâbü's-Sabi'u Beyân-ı Şeytân başlığıyla “şeytan ve İblis'in lanetinden bahsedilen dizelerde her iki kelimedede kullanılmıştır:

“Var-ıdı şeh'r içinde iki sultân

Birisi 'ağıldur ol biri şeytân

...

O sultânın biri İblîsdür iy yâr

Anuñ nef's nâyibidür itden azar” (Türk, 2009: 12-131)

Sultan II. Murad'a sunulmuş olan *Târih-i İbn-i Kesir Tercümesi* adlı eserin Cânnın Halkını Zıkr İder Ve Dağı Şeytânın Kıssasın Beyân İder bölümünde her iki kelimenin de kullanıldığı görülmektedir : “Allâhu Ta' alâ İblîs'i yaratdı, âdem oğlanlarının üzerine musallat kıldı ve aña kıyâmete degin mühlet virdi”;“Şeytân âdem oğlanlarını ş'ol yürüdüğü yerde yürür”; “İblîs şo'l cinnîlerendür kim ferîsteler anı yir yüzinden sürdiler. Ferîstehlerin birisi bunı esir eyledi aldı göge bile gitdi”;“ammâ cinnîlerün kâfirleri şeytânlar dağı bunlardandır, uluları İblîsdür, âdem üzerine ve zürriyeti üzerine musallağ olmuşdur”(Yelten,1998:11-174).

Türk edebiyatında Şeytan konusunu ele alan pek çok manzum ve mensur hikâye yazılmıştır. Bu hikâyelerin mensur olarak yazılan nüshalarında genellikle istinsah tarihi bulunmamaktadır. Şeytan Hikâyesi'nin tespit edilebilen en eski mensur nüshası, 17. yüzyılın ikinci yarısına aittir (Dilben, 2021: 2329-2330). Yazma eser kütüphanelerinde müstakil⁷ olarak bulunan bu hikâyeler, dinî ve öğretici unsurlar taşıyan eserlerde de yer alabilmektedir. Bu eserlerden biri, 15. yüzyıl yazarlarından Yazıcıoğlu Mehmed 'in Muhammediye'sidir (Akar, 2014: s.4). Aynı konu, Ahmed'i Dâi'nin *Miftâhü'l-Cenne* adlı eserinin *Nasihât-i İblis* adıyla kaydedilmiş nüshada da işlenmiştir. Eser, kütüphane kayıtlarında *Nasihât-i İblis adıyla kaydedilmiştir*. Milli Kütüphane 06 Mil YzA 8893/1 numarada kayıtlı olan söz konusu nüshanın ilk sayfasında *Hazâ Kitâb-ı Miftâhü'l-Cenne* başlığı bulunmaktadır. 14. yüzyıl sairi, Ahmed-i Dâi'ye ait olan eserdeki bölümlerden biri, *Nâsihât-ı İblis* 'tir.

Risâle-i Su'âl-i İblîs adlı eser ise bu adı taşımasına rağmen eserin 1b-14a sayfaları arasındaki bölümde Hz. Muhammed (sav) ile şeytanın karşılıklı konuşmalarına yer verilmiştir. Diğer bölümlerde namaz, abdest, ayların faziletleri gibi dinî konular ele alınmıştır (Yeldan, 2019:3-6-75).

Türk yazı dilinin Eski Oğuz Türkçesi adı verilen döneminde pek çok telif ve tercüme eser verilmekle birlikte özellikle çeviri eserlerin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu dönemde yapılan çeviriler, genellikle dinî nitelik taşımaktadır (Özkan, 2013: 316). Bu çalışmanın konusunu oluşturan *İblis Hakkında Risâle* adlı eser, geç bir dönemde istinsah edilmiş olduğunu gösteren özellikler olsa da dil özellikleri değerlendirildiğinde bu dönemi yansıtan bazı özellikler bulunmaktadır. Dolayısıyla eserin Eski Oğuz Türkçesi döneminde yapılan çevirilerden yararlanılarak kaleme alındığı düşünülmektedir.

Bu çalışmada tanıtılacak olan ve İblis-Şeytan hikâyesinin konu edildiği *İblis Hakkında Risâle* adlı yazmanın kim tarafından yazıldığı bilinmemektedir. Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiş olan mensur bir risaledir. İblis hakkında yazılmış olan bu risalenin nüsha özellikleri, başlıca yazım ve dil özellikleri ile söz varlığı açısından dikkat çeken özellikleri verildikten sonra metnin çeviri yazısı verilecektir.

⁷ Aynı konunun işlendiği bazı müstakil çalışmalar için bk. (Sarkaya, 2021; Dilben, 2021; Uyanıker, 2022)

1. İblis Hakkında Risâle'nin nüsha özellikleri ve konusu

Çalışmamıza konu olan yazma eser, Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyon'unda 43 Va 2179⁸ numarada *İblis Hakkında Risale* adıyla kayıtlıdır. Eser, okunaklı bir nesih hattıyla yazılmıştır. Yazma, 90x150 150x215 boyutundadır ve meşin cilt üzerine ebru kâğıtla kaplanmıştır. Yazmada 1b sayfası, 12 satırdan oluşmaktadır. Bu sayfanın devamı olan diğer sayfalarda ise 13 satır bulunmaktadır. Yazmada eserin adıyla ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Kütüphane kayıtlarında esere verilen adın eserin içeriğiyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.

İblis Hakkında Risâle adlı yazma eserde müellif ya da müstensihle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Eser 1 a sayfasında “mā-şā-a'llah” ünleminden sonra Besmele ve Hz. Muhammed'in (sav) söylenmesi sevap olduğu belirttiği bir dua bulunmaktadır: *bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm lā ḥavle velā kuvvete illā bil'lahil'azīm*. Eserin 1b sayfasında yazılış sebebi açıklanmıştır. Yazar, İblis'in hileleriyle ilgili öğütlerin anlaşılmasının bazı kişiler için yetersiz kaldığı için insanlara bu konuda faydalı olabilmek adına eseri, Arapçadan Türkçeye çevirme gereği duymuştur: “*El-ḥamdülil'lahi alā ni'amihu ve's-şalātü 'alā resüli muḥammedin ve 'ālī ve şahbihi ecma'in ve ba'dehü allahu te'ālāya ḥamd edüp ve resüline şalātü ve's-selāmdan sonra bu iblis telbîsinün naşîḥati ba'zı kişilere göre fâyidesi az olduğı-çun 'arabiden türkiyesine dönderdrem tā ki cemî' kişiler fâyidesi olsun için.*” (1b/1-7). *Miftâhü'l-Cenne adlı eserin Milli Kütüphane nüshasında da Nâsiḥât-ı İblis* bölümünde anlatılan hikâyenin Arap dilinden çevrilmiş olduğu belirtilmiştir: “... bu iblis naşîḥati ba'zı kişilere göre fâyidesi az olduğı-çun 'arab dilinden türki diline dönderdüm cemî' kişilere fâyidesi çok olsun için.” (84b/3-5). Ayrıca her iki hikâye arasında içerik açısından da benzerlik bulunmaktadır. Bu durum, her iki eserden seçilen şu cümlelerle şöyle örneklendirilebilir:

“bu āvâzi işidicek peygamber ey benim aşhâbım bu ḳapuda söyleyen kimdür bilir mi siz dedi aşhâba eytdiler allâh bilir ve resüli daḫı bilir dediler andan peygamber 'aleyhi's-selâm eyitdi bu ḳapuda söyleyen iblis lā'netu'llāhi 'aleyhidir dedi.” (*İblis Hakkında Risâle*, 2a/5-7).

“bu āvâzi işidicek peygamber 'am eyitdi ey aşhâblarım bu ḳapuda söyleyen kimdür bilir misiz aşhâblar eytdiler anı allâhuḫ resüli bilir dediler andan peygamber 'am ('aleyhi's-selâm) bunlara cevâb virdi dedi-kim bu ḳapuda söyleyen iblisdür.” (*Nâsiḥât-ı İblis*, 85a/1-4).

İblis Hakkında Risâle 'de Hz. Muhammed (sav) ile İblis arasında soru ve cevaplar hikâye edilerek anlatılmıştır. Eser, dinî çerçeve içerisinde insanların yapması ya da uzak durması gereken şeyler üzerine yapılan konuşmalardan oluşmaktadır. Dinî ve öğretici unsurlar taşıyan bir eserdir.

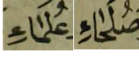
2. Yazım özellikleri

İblis Hakkında Risâle 'de harfler, düzenli olarak hareketlerle gösterilmiştir. Kimi zaman ise kelimelerdeki ünlüler, hem harf ve hareke kullanılarak yazılmıştır. Metnin bu özelliği yazım ve dil özelliklerinin takip edilebilmesinde kolaylık sağlamaktadır.

Metinde a ünlüsü üstünle yazılmıştır: ayak 16a/2, yalan 9b/8, yağar 6b/6.

Metinde vav elifle yazılmış bir kelime bulunmaktadır: şatu 8b/10. Bu yazılış biçimine Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde rastlanılmaktadır. Daha sonraki dönemlerde ise çok az ya da eski bir özellik olarak görülmektedir (Ersoylu, 1996:27).

⁸ Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi 43 Va 2129/6 *Kavâ'id-i Nevi* adıyla da kayıtlıdır. Esere dair verilen bilgiler, eserle uyumlu değildir. Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi'ne bu yazmayla ilgili bilgi yanlışı olduğu konusunda tarafımızdan bilgi verilmiştir. Aynı eserin iki yerde yer alıyor olması, eski bilgilerin silinmemesinden kaynaklanıyor görünmektedir.

Metinde hemze'nin y ünsüzüyle yazıldığı örnekler bulunmaktadır: *dāyīm* 4a/13, *fāyidesi* 1b/5, *ulemā-yı ve şulehāyı* 10b/11.

Bitişik yazılan kelimelere rastlanılmaktadır: *sevmez ki* 4a/1, *kaçan kim* 6b/8, *mādem ki* 4b/1.

Metinde “l” ve “s” ünsüzü bulunduran Türkçe kelimeler, şedde kullanılarak yazılmıştır: *elli yıllık* 11a/4, *kullarına* 9b/13, *yılılık* 3b/7.

Damak n'sinin kullandığı kelimeler ve ekler, kef'le (ك) yazılmıştır. *beğlerdür* 15a/7, *biğde* 8a/6 ; *ağmasa* 16a/9.

Metinde ön seste b (ب) ünsüzüyle yazılan Türkçe kelimeler azdır : *barmağların* 16a/4, *başan* 12b/4. İç ve son seste ise p (پ) ile yazılan kelimeler şöyle örneklendirilebilir: *kapudan* 2a/2; *urmayup* 10b/3. *yağup* 3a/7.

“Ç” ünsüzü ön seste çoğunlukla cim (ج) ile yazılmıştır. İç ve son seste ç ünsüzüyle yazılan örnekler de vardır: *çatlatmak* 16a/4, *çomaklar* 9b/1; *açmak* 16a/1, *şaçar* 13a/9, *safranç* 7b/10.

Kalın sıradan ünlü bulunan kelimeler genellikle tı (ط) ile ünsüzüyle yazılmıştır: *tağlar* 5b/9, *toğrı* 3a/5, *tuhsalar* 9a/3; *dutar* 4b/6, *darı* 8b/11. İnce sıradan kelimeler ise “d” ünsüzüyle yazılmaktadır: *demir* 16b/6, *diterem* 4b/6.

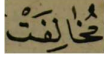

S ünsüzü ön seste düzenli olarak sad (ص) harfiyle yazılmıştır: *şaçıl sa* 5b/10, *şaçlar* 6b/8, *şaçar* 13a/7.

3.Ses özellikleri

3.1.Ünlü değişimleri

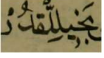
i/e: Türkçede i>e, e>i, i>è, e>è, è>e değişimleri görüldüğü için i/e meselesi oldukça karışıktır (Timurtaş, 1994:19).

Metinde üstün ve esreyle yazılmış olan birkaç kelime bu ünlünün var olduğu düşünülebilir: *dedi* 6a/6, *dedi* 11a/1 ; *édüp* 1b/11, *édirmezsem* 8a/13. Metinde ve i ünlüleriyle yazılan kelimeler şöyle örneklendirilebilir: *eridürem* 5a/1, *yedinci* 7b/4; *irişür* 4a/7, *vire* 5b/1.

e>i: Metinde Arapça kökenli bazı kelimelerde görülmektedir: *muḫālifet* 14a/1, *kisbimdir* 15b/9.

3.2.Ünlü uyumları

3.2.1.Damak(kalınlık-incelik) uyumu

Türkçenin bütün dönemlerinde sağlam olan kalınlık-incelik uyumunu metinde de tamdır. Arapça bir kelimeye gelen +lık eki istisnadır: *bāhīllıkdur* 9a/6.

3.2.2.Dudak uyumu (düzlük-yuvarlaklık uyumu)

3.2.2.1.Kelimelerde düzlük-yuvarlaklık uyumu

İlk hecede düz ünlü bulunan kelimelerin metinde çoğunlukla uyum dışı olduğunu söylemek mümkündür: *gerü* 4a/11, *eyü* 15b/1, *karşu* 16a/2; *ayrık* 17b/12, *egri* 2b/8.

Bazı eklerdeki ünlüler, Eski Oğuz Türkçesinde Eski Türkçe dönemindeki yuvarlaklığını koruduğu görülmüştür (Timurtaş,1994:29). Bu eklerin ikili örneklerine de rastlanılabilmektedir(Yelten,1998:103-104).Metnimizde Eski

Türkçe dönemindeki yuvarlaklığını koruyan eklerden -ük;-ik ve +erü ekleri örneklenebilmektedir: *bölük* 6b/1, *bölügi* 6b/2; *eksik* 6b/13; *içerü* 2a/4.

3.2.2.2.Eklerde düzlük-yuvarlaklık uyumu

3.2.2.2.1.Ünlüsü aslında yuvarlak olan ekler

Zarf-fiil eki-up/-üp: Ekin ünlüsü yuvarlaktır: *bulup* 16b/13, *kalqub* 2a/10, *söyleyüp* 9b/8.

Sıfat-fiil eki -duk/-dik/-dik: ekin ünlüsü, düz ünlülü fiillerden sonra genellikle uyum dışıdır. Uyumlu örnekler de vardır: *ağdukları vaqtın* 7a/6, *qalay* *eridügi gibi* 4b/13; *zekāt* *çıkmadık maldur* 15b/6, *sevmedigiñ* 3a/9. Yuvarlak ünlülü tabanlardan sonra yuvarlak ünlüler gelmektedir: *buluşduğı* 12b/12, *olduğıçun* 1b/4.

Fiilden fiil yapma eki -dur-: Düz ünlülü tabanlardan sonra uyum dışı örnekleri bulunmakla birlikte ek, genellikle uyuma girmiş görünmektedir: *azdururlar* 11b/5; *yandırur* 13a/5; *uydururam* 8a/1.

Fiilden fiil yapma eki-ur/-ür- : Tek örneği bulunmaktadır: *geçürür* 12b/11.

Fiilden fiil yapma eki-gur- : Eski Türkçede işlek olarak kullanılmış olan -gur ettirgenlik eki, o dönemdeki biçimiyle Eski Oğuz Türkçesinde az da olsa kullanılmıştır (Ergin,1988:203). Eski Oğuz Türkçesinde yuvarlak ünlülü eklerdendir (Şahin, 2015:43). Metinde -gur- ettirgenlik ekinin düz ünlülü bir fiilden sonra uyumlu olduğu

bir örnek bulunmaktadır: *kızgırur* 5b/9.

Bildirme (ek-fiil) eki-dir: 16. yüzyılda Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde daima yuvarlak ünlülü olan - dur ek-fiil ekinin uyuma girmeye başladığını gösteren nadir örneğe de yine bu yüzyılda rastlanılmıştır (Kartallıoğlu, 2011: 255). 18. yüzyılda ise bu ekin uyuma girmiş olduğu bilinmektedir (Gökçe, 2009: 997). Metinde ekin ünlüsünün uyum dışı kullanımları devam etmekle birlikte gerek düz gerekse yuvarlak tabanlardan sonra uyuma girmiş

örneklerinin de fazla olduğu görülmektedir: *kimdür* 12b/4; *gerçektür* 10b/6; *budur* 5a/13, *oldur* 10b/9. Ayrıca ikili örneğe de rastlanılmıştır: *nedür* 15b/5, *nedir* 9b/3. Bir yerde “turur” fiili de kullanılmıştır: *uyanlı turur* 5a/5.

Emir eki-sun/sün : *eylesün* 17b/9, *olsun* 2b/12.

3.2.2.2.2. Ünlüsü sonradan yuvarlaklaşmış ekler

Teklik 3. kişi iyelik eki +ım/-im; um/üm: ekin ünlüsü yuvarlak ünlülü tabanlardan sonra uyumludur: *sözüm* 3a/13, *yüzüm* 12b/6. Düz tabanlardan sonra ise genellikle uyumludur: *aşhâbım* 2a/6, *irâdetimdür* 16a/2 ; *mağlûbumdur* 16b/11.

Çokluk 1. kişi iyelik eki+ümüz: ekin ilk ünlüsü düzdür: *üzerimize* 2b/12.

Teklik 2. kişi iyelik eki +ün: Yuvarlak ünlülü fiil tabanlarından sonra uyumludur. Bir yerde uyuma aykırı bir örneğe de rastlanmıştır: *gönlüni* 12a/11, *yüzün* 12a/4; *hatunıñ* 16b/8; Düz ünlülü tabanlardan sonra ise uyum dışı kalmış bir örneği vardır: *aşhâbuñı* 14b/13, *ümmeñden* 17a/7.

İlgi hâli eki +ıñ/+iñ, +uñ/+üñ: İlgi hâli eki, Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde yuvarlak ünlülü olmasına karşın ekin 15. yüzyılda düz ünlülerle kullanıldığı örneklerle de rastlanılmıştır (Doğan, 2012:8). Metinde düz ünlü bulunan kelimelerden sonra birkaç örnek dışında genellikle uyumludur. *kişiniñ* 8b/1, *melekleriniñ* 7a/13 ; *kimseniñ* 10b/2. Yuvarlak ünlülü kelimelerden sonra ise ekin ünlüsü, uyuma girmiş görünmektedir: *bunuñ* 11b/2.

İsimden isim yapma eki +lu/+lü: Eski Oğuz Türkçesinde yuvarlak ünlülü olan +lu/+lü eki, metinde düz tabanlardan bir örnek dışında uyumsuzdur: *gizlüce* 12a/5, *hürmetlü* 14a/13 ; *uyanlı turur* 5a/5.

Fiilden isim yapma eki -u : *korqudan* 3a/7, *ölüsine* 17b/10.

Fiilden isim yapma eki -ğü: Alet ve soyut isimler türetmek için kullanılan -ğü fiilden isim yapma eki, Eski Oğuz Türkçesinde yuvarlak ünlülüdür (Timurtaş, 1976:349). Metinde ekin yuvarlak ünlüyle kullanımı devam etmekle birlikte uyuma girdiği bir örnek vardır: *sevgülü* 16b/3, *sevgilüdür* 17a/6.

Bildirme teklik 1. kişi eki-um : *bi-zārum* 3a/2.

Geniş zaman teklik 3. kişi eki -ur/ür- : Geniş zaman 3.teklik kişi eki, düz tabanlardan sonra uyumlu ve uyumsuz örnekleri bulunmaktadır: *ödenür* 4a/4, *yandırur* 13a/5; *giderir* 5b/3, *varır* 8b/9. Bu ekin ünlüsü, yuvarlak ünlülü tabanlarından sonra ise uyumludur: *urur* 12b/8, *sürür* 12a/6.

Zarf-fiil eki-u : *şatu bāzār éder* 8b/10.

3.2.2.2.3.Düz ünlü taşıyan ekler

Belirtme ekleri +1/+i;-nı/-ni: *ol* *kişiyi* *hūr* *tār* 8b/9; *seni* *kim ziyāde incidir* 13b/3.

Teklik iyelik 3. kişi eki +1 /-i ;+sı/+si: Ekin ünlüsü metinde genellikle düzdür. Uyuma girmiş kimi örnekler de vardır: *gölgesini* 6a/5, *yüzine* 8b/13; *gününde* 6b/1, *yüzüne* 10b/3.

Görülen geçmiş zaman eki -dı: metinde görülen geçmiş zaman ekleri çoğunlukla düz ünlüyle tespit edilmiştir: *geldim* 3a/8, *açdı* 2b/7, *geldi* 3a/1; *bozdu* 3a/12.

Öğrenilen geçmiş zaman eki -miş: Öğrenilen geçmiş zaman eki -miş eki, metinde daima düzdür: *çıkış* 2b/10, *virmişdür* 8a/10.

İsimden isim yapma eki +sız: İsimden isim yapma eki +sız, metinde düz ünlüyle tespit edilmiştir: *sızli* *hiz*

hayırsızları 13b/8-9, *imānsız giderler* 11b/8. Bu ek, Eski Oğuz Türkçesinde çoğunlukla yuvarlak ünlülü eklerdendir (Karadoğan, 2001:176).

İsimden isim yapma eki+lık; +luğ : 16. yüzyılda düz ünlülü tabanlardan sonra uyumlu görünen bu ekin yuvarlak ünlülü örneği de görülmektedir (Kartallıoğlu, 2011:219). 16-17. yüzyıllarda bu ekin yuvarlak ünlülü tabanlardan sonra uyumlu ya da uyumsuz olduğu örnekler görülmektedir (Kartallıoğlu, 2011:219-222). İsimden sıfat yapma işleviyle kullanılan -lık, -luğ ekinin ünlüsü metinde düz ünlülü tabanlardan sonra uyumludur. Yuvarlak tabanlardan sonra ise uyum dışı örnekleri daha fazladır: *birliğine* 10a/6, *yıllık* 11a/4; *uğurluk* 15b/10 *cāzülük* 8a/3, *günlük* 3b/7.

İsimden isim yapma eki +ci : *naşihatçi* 14a/4, *yalancılarıdır* 15b/4.

İsimden isim yapma eki+cım : *kıgılcımlar* 5b/10, *kıgılcımlardan* 5b/11.

İsimden isim yapma eki +cık: *oğlançıkları* 7b/12, *oğlançıklar* 14b/7.

Fiilden isim yapma eki -ıcı/-ici;-uci: Eski Oğuz Türkçesinde birkaç örnek dışında düz ünlülü olarak kullanılan ek, 16-17. yüzyılda düz tabanlardan sonra uyumludur. Ekin ilk hecede uyuma girmiş örnekleri de yine bu yüzyılda görülmektedir. Ekin 18.yüzyılın başlarında uyuma bağlandığı düşünülmektedir (Kartalhoğlu, 2011:175-179).

Metinde ekin ünlüsü 16 ve 17. yüzyıldaki durumuyla benzer bir biçimde düz tabanlardan sonra uyumludur:

esirgeyicidir 10a/7, *söyleyici* 10a/12. Yuvarlak ünlülü tabanlardan sonra ekin ilk ünlüsü yuvarlak ünlüyle

tespit edilmiştir: *korçucı* 10a/9, *tutucu* 10a/11, *kovuculuk* 15b/9. Bu durumun istisnası vardır:

kovuculuk 14a/7.

-1- Fiilden fiil yapma eki: Metinde bu ekin düz ve yuvarlak tabanlardan sonra uyumlu örneklerine rastlanılmıştır:

ayrılmaz 8b/6, *kesilenlerdür* 15b/2, *koşulmağa* 8a/2.

Fiilden fiil yapma eki-n- : Metinde yuvarlak ünlü bulunduran fiillerden sonra uyumlu olduğu söylenebilir:

bulunup 1b/11, *bulunsa* 10b/5, *olundu* 1b/9. Ekin uyum dışı kaldığı örneğe de rastlanılmıştır: *bulna* 9b/12.

Fiilden fiil yapma eki -r- : Tek örneği bulunmaktadır: *geçürür* 12b/11.

Fiilden fiil yapma eki-ş- - : *irişür* 4a/6, *irişe* 10a/2; *buluşduğu* 11b/12.

3.3. Ünsüz değişimleri

-η-n: Teklik 2. kişi iyelik ve ilgi eklerinde η ünsüzünün dışı n 'ye dönüştüğü örnekler bulunmaktadır: *seniη*

gözlerini 13a/13, *seniη ümmetlerini* 4a/10-11, *seniη huzürında* 13b/12.

ķ>ĥ : Kaşgarlı Mahmut, Oğuzlar ve Kıpçaklar'ın ön sesteki "k-" ünsüzünün "ĥ-" ünsüzüne çevirdikleri bilgisini vermiştir (Aydoğdu, 2009:64). Bu değişim, metinde ön seste yalnızca "hatun" kelimesinde görülmektedir: *ĥatunları* 8a/5. İç seste ise "mashara (<Ar. maskara)" kelimesinde görülmektedir: 15b/3.

ş->z : *dizārın* 6b/4, *şāz* 6a/1.

3.4. Ünlü türemesi: *zulum* 11b/2.

3.5. Ünlü düşmesi: *burnı* 2b/9, *eylik* 12a/9, *oynamağa* 7b/11.

3.6. Ulama: *and içen* 14b/3.

3.7. Ünsüz türemesi: Metinde ur- fiilinin vur- biçimi kullanılmamıştır: *ururlar* 9b/1, *urmayup* 10b/3.

4. Biçim özellikleri

4.1. İsim çekim ekleri

4.1.1. İsmi hâl ekleri

İlgi hâl eki +ın/+in: bunun *gibi sözler* 11b/2, *ehl-i cennetiñ 'alâmeti* 10a/5. İlgi ekinin eksiz kullanıldığı örnekler bulunmaktadır: *oğlancıklar başındaki benim naşibimdür* 15b/11, *gözlerim nürü* 14b/2, *bunlar seniñ neden göziñ nürdür* 14b/4. Eksiz kullanımı da bulunmaktadır: *bir kimse tevbesin şımağ şükrimdür* 16a/5.

Belirtme hâli eki +n ve +ı/+i, +yı/+yi: Eski Oğuz Türkçesinde de teklik 3. iyelik ekinden sonra kullanılan -n ve /i, -yı/yi; zamirlerden sonra gelen -nı, /-ni ekleri olmak üzere üç türlü belirtme hâl eki kullanılmıştır (Korkmaz, 2009: 107-108). Metinde de belirtme hâli eki için aynı ekler kullanılmıştır: *du'âsın kabûl eder* 5a/13, *günâhların unutmaktır* 9a/9; *pâdişâhları ve begleri sevmez in dedî* 3b/6; *ol kişiyi hõr futar* 8b/9; *seni kim ziyâde incidir* 13b/3.

Yönelme hâl eki +a/+e: *anaya ataya* 12a/8-9, *göge* 7b/4.

Bulunma hâl eki +da/+de : *kapuda söyleyen kimdür* 2a/6, *ka vlinde* 14a/1. Bu ek, metinde yönelme işleviyle de kullanılmıştır: *bunda neye geldin* 3a/1, *yâ muhammed ben bunda gelmekden bi'zâr um* 3a/2.

Ayrılma hâl eki +dan/+den: *ol kor kudan geldim* 3a/7, *ol kığılcımlardan şada ka ol kişiyi şaklaya* 5b/11.

Vasita hâl eki+n; ıla; +la: Eski Oğuz Türkçesinde +n vasita hâl ekinin arkaik ve kalıplaşmış zarf işlevindeki kullanımlarına rastlanıldığı örnekler bulunmaktadır (Korkmaz, 2017: 112-113). Metinde -n vasita hâl ekinin zarf işleviyle kullanımlarına rastlanılmaktadır: *ben ol va ktın âteş üzerinde kalay eridüğü gibi eridürem dedî* 4b/13- 5a/1, *hısmına ve kavmine buluşduğı va ktın ben yedi kat yere geçerem* 12b/12-13. Vasita hâli için ile/-le kullanımı da görülmektedir: *seni kim kaçmıçılar ile urur* 12b/8, *çomaklarla ururlar* 9b/1. Hem -le vasita ekinin hem de yönelme ekinin vasita işleviyle kullanımını örneklemektedir: *anıñla şatu bâzâr eder aña meşğul olur* 8b/10, *hısmına ve kavmine buluşduğı va ktın...* 12b/12.

Eşitlik hâli eki: +ca: *ardıñca* 11b/4, *yüzince* 5a/5.

4.2. Çekimli filler

4.2.1. Haber kipleri

4.2.1.1. Geniş zaman kipi

Metinde geniş zaman, ar/-er; -ur/-ür; -ir ekleriyle yapılmaktadır. Bu zamanın teklik 1. kişi çekiminde -am/-em ve -ım/-im ve -m/-in ekleri kullanılmıştır. Eski Oğuz Türkçesinde geniş zaman teklik 1. kişi ekleri daha çok am/em ekleriyle yapılmaktadır. Geniş zaman teklik 1. kişi için -m/-in ekinin kullanımı az görülmesine karşın ekin daha sonraki dönemde de yaşamaya devam ettiği bilinmektedir (Ergin, 1988: 268-270). Kişi zamiri kökenli -am/-em ve -ım kişi eklerinin 18. yüzyılda geniş zaman çekiminde kullanılmaya devam ettiği görülmektedir (Develi, 2001: 70-71). Geniş zaman teklik 1. kişi -in ekinin de 18. yüzyılda kullanılmaya devam ettiğini gösteren örnekler bulunmaktadır (Kartalhoğ lu, 2011: 501-502). Bu eklerin metindeki kullanımları şöyle örneklendirilebilir: *çıkaruram* 11b/1, *geçerem* 12b/13; *severim* 9a/7; *eylerin* 7a/7, *severin* 17a/3, *sevmez in* 3b/6.

Metinde geniş zaman için -a tur-⁹ yapısı da kullanılmıştır: *aşadurur* 17a/5.

⁹ (Eckmann: 1998: 206; Eckmann, 2017:131-132).

4.2.1.2. Dilek kipleri

4.2.1.2.1. Emir kipi

Metinde teklik 1.kişi için -ayım ekinin yanında bir örnekte -eyin de tespit edilmiştir: *çıķayım* 2a/11, *êdeyim* 2a/12, *êdeyin* 2a/13. Emir teklik 1. kişi için kullanılan -eyin/ -eyim eki'nin arkaik biçimidir (Günşen, 2013: 252). 18. yüzyılda az da olsa -ayın¹⁰biçiminin de yaşamaya devam ettiği görülmektedir (Develi, 2001: 69).

Emir teklik 2. kişi çekiminin eksiz kullanımları bulunmaktadır: *çıķ git* 17b/12, *vir* 2a/11. Teklik 3. kişi eki için -sun kullanılmıştır: *eylesün* 17b/9, *olsun* 2b/12.

4.2.1.2.2. İstek kipi

Metinde istek kipinin teklik 1. 2. ve 3. kişi çekimleri kullanılmıştır: *girem* 2a/4, *virem* 7a/10; *sorasın* 7a/10, *varasın* 3a/5; *ola* 10a/12, *vire* 5b/2.

4.2.1.2.3. Şart kipi

görsem 6a/5, *dilese* 8a/11, *tutsalar* 4b/4.

4.2.1.2.4. Gereklilik kipi

Metinde gereklilik kipi, “-sa gerek” yapısıyla yapılmıştır. Eski Oğuz Türkçesinde yaygın olarak görülen -sa gerek yapısının gelecek zaman anlamı veren kullanışlarına çok rastlanılmıştır (Gülsevin ve Boz, 2004:129).Metinde de bu ek, gelecek zaman anlamı vermektedir: *yâ muħammed seniñ ümmetiñ kıyâmet gününde yigirmi dört bölük olsalar gerekdir* 6a/13- 6b/1, *âdem oğlanları kıyâmetde maħşer yerinde cem' oldukları zamânda cehennem kızgırup taşlar gibi kığılcımlar maħşer halkınuñ üzerine saçılsa gerekdir* 5b/8-10.

4.2.2. Birleşik zamanlı fiiller: *olmazdım* 17b/5, *olurdum* 12b/3, *şorarsa* 3a/5, *dileseydi* 17b/5.

4.2.3. Birleşik fiiller

4.2.3.1. Yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiiller

haberiniñ tutsalar 9a/3, *terk êtdim* 6a/10, *ħalâş eylesün* 17b/9, *ķulağuz kııldı* 10b/13.

4.2.3.2. Tasvir fiilleri

azduramazın 16b/13; *aşadurur* 17a/5.

4.2.4. Fiilimsi ekleri

4.2.4.1. İsim-fiil ekleri

-mek;-me : *ħayr işlemek dilese* 8a/11, *yalan söylemege* 8a/3.

4.2.4.2. Sıfat-fiil ekleri

-duk: *seniñ sevdiğin kimdür* 15a/10.

-an: *ħürmetlü tıtmayanlar* 15b/13, *ħarâm yeýenlerle* 16a/7.

¹⁰ İstek eki olarak alınmıştır.

-ecek: *nice édeceğim bilmezem dedi* 4b/6.

-maz: *yaramaz işler* 11b/12.

4.2.4.3. Zarf-fiil ekleri

-a: Metinde -a zarf-fiil eki, dur- fiiliyle kullanıldığı tek örnekte süreklilik anlamı vermektedir *şâlih ‘âlim benim üzerime aşadurur*¹¹ 17a/5.

-dıkda: *geldikde* 11b/6.

-icek: Eski Oğuz Türkçesinde kullanılan en işlek zarf-fiil eklerinden biridir (Gülsevin ve Boz, 2004:149).Metinde de bu ek, kullanılmıştır: *böyle déyicek* 2a/10, *āvāz işidicek* 2a/5, *bu sözleri işidicek* 17a/9.

-ken: *örü тұrurken* 16a/3.

-u: *şatu bāzār ider* 8b/10.

-up: *ağup* 9a/11, *kağup* 2a/10, *söyleyüp* 9b/8.

-ınca: *namāzdan fārig olunca* 4b/10, *içerü girince* 2b/10.

4.2.5. Yapım ekleri

+cağaz : *kızcağazların* 8a/2.

-ıci/-ici;-uci -ıci: Türkçenin eski ve işlek fiilden isim yapma eklerinden biri olan -ıci ekinin (Ergin, 1988:181) bir oluş ve kılışa süreklilik veya alışkanlık anlamı veren -ıci eki, Marzubannâme’de sıkça kullanılan sıfat-fiil eklerindedir (Korkmaz, 2013: 102; 2017:163). 163 Metinde bu ek, -en sıfat-fiil ekini¹² karşılayacak biçimde kullanılmıştır: *allāh te‘ālādan korquci olmağdur* 10b/3, *allāh te‘ālādan dāyim korquci olup* 10a/9, *benim naşihatcim yalan yere and içenlerdür ve harām māl cem‘ edenlerdür ve kovıcılık ve gıybet edicilerdür ve hizmet-kārlarım gāyrlara yaramayup yalan söyleyenlerdür dedi* 14a /6-9.

4.2.6. Zamirler

Metinde kişi, işaret ve soru zamirlerinden bazıları şöyledir: *anı* 3b/3, *anlar* 6b/12, *kimesneler* 5b/12, *bunda* 10b/8; *oldur* 10b/9, *seniñ eviñ kanda* ve *mescidiñ kandağdur* 15a/2-3, *her kanğısında* bulunsa ol kimse ehl-i cennetdür 10b/5.

4.2.7. Sıfatlar

ol vağt 5a/13, *şol muğlişlerdür* 6b/2, *kanğı haberin* 9a/3, *seniñ cismini ne nesne eridür dedi* 12a/1.

4.2.8. Zarflar

Metinde geçen başlıca kişi, zaman, soru, yön ve yer zarflarından bazıları şöyledir: *yā muğammed bağa destür vir ki içerü girem* 2a/2-4; *şimdi kaçan ola* 6a/4, *hemān ol kişi beni iki pāre éder* 5a/8; *kaçan bir ‘âlim ümmetiğe eylik ile emr eylese* 12a/11, *hağ te‘ālā anı nice yaratdı ve dağı cennete nice kodı ve nice çıkardı* 2a/1-2; *ağzından iki dişi taşra çıkmış* 2b/9-10; *ömer rağıya ‘llāhu ‘anhu dersen kanda görsem gölgesini kaçarım dedi* 6a/4-5.

¹¹ Zarf-fiil ekinin dur- fiilinin geniş zamanıyla süreklilik ifade edebildiği örnekler için bk. (Mansuroğlu,1998: 268).

¹² Ekle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Korkmaz, 2009:83-84; EAT Kur’ân Tercümelelerinin söz varlığında -ıci fiilden isim yapma ekinin sıfat-fiil ekiyle oluşturulan kullanımları için bk. Kuyma, 2019:427-430.

5. Söz varlığı

İblîs Hakkında Risâle adlı eserde dinî terimler için özellikle Arapça kelimeler kullanılmıştır: *‘ibâdet* 3b/7, *istiğfâr*, 9a/12, *mescîd* 15a/2, *şadağa* 3b/5, *taḥâret* b/2, *ümmeṭim* 4b/12, *zekâtın* 4a/2, *mel‘ün* 2a/12, *şalavât* 7a/6. Metinde Farsça dinî terimler de geçmektedir: *âb-dest* 3a/12, *namâz* 3a/13. Metinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin çoğu, İslam dininin etkisiyle yerleşmiş ve günümüzde de kullanılmaya devam eden kelimeler olduğu için metin, kolayca anlaşılabilir bir nitelik taşıdığını söylemek mümkündür. Metinde verilmek istenen nasihatler, sade bir nesir üslubuyla aktarılmıştır: “*yâ mel‘ün seniñ qatında kim eşrefdür iblîs eytdi yetim mâlın yeyenlerdir*” (15a/12-13).

Metnin söz varlığı açısından dikkat çeken diğer bir özelliği ise dini ve ahlaki terimlerin Türkçe kelimelerle karşılanmış olmasıdır: kılavuz “kılavuz, rehber, peygamber” 10b/11, taḥrı “Tanrı, Allah 2b/5, yarlığa- “suç başlamak, mağfiret etmek” 10a/1; kovuculuk “koğucu, dedikoducu, söz getirip götürən, 14a/7, şamu “cehennem”.

Metinde Eski Türkçe ve Orta Türkçenin söz varlığında yer alan kelimeler bulunmaktadır: **aynık** “başka, diğer” 17b/12, **azdur-** “azdırmak, ayartmak”¹³ 11b/5, **kakı-** “Öfkelenmek, kızmak; itiraz etmek; azarlamak, birbirin azdurlurlar 9b/7, **kaçan** “ ne zaman” 5a/7, **kıvılcım** “kıvılcım” 5b/10, **koşul-** “koklanmak” 8a/2, **öyürdi** “önce, ilk önce, daha önce” 16a/1, **örü tur-** “ayağa kalmak, ayakta durmak” 16a/3, **şı-** “kırmak, bozmak” 16a/5, **foymak** “ganimet”¹⁴ 15b/10-11, **ud yeri** (<ET “utanma”) “erkek ve kadının tenasül uzuvlarının bulunduğu yer” 16a/1, **uyan ur-** gem, dizgin urmak” 5a/4.

Metinde çoğu günümüzde kullanılan ve Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde de rastlanan deyimler de bulunmaktadır:

alçaq gönüllü “*Mütevazı, kibirsiz*”

daḥı alçaq gönüllü olup ḥaḥ sözi olmaḥdur 10a/10-11.

and içmek “Bir şeyi yapmaya veya yapmamaya söz vermek, yemin etmek.”

benim naşihatcim yalan yere and içenlerdür 14a/6.

ayak başmak¹⁵ “ eziyet etmek, sıkıntı vermek ”

yâ mel‘ün yüzüñ üzre ayak başan kimdür 12b/4.

başdan çıkar¹⁶- “ayartmak”

genç ḥatunları başdan çıkarmağa emr ederin 8a/4.

cân u gönülden “ canı gönülden, içtenlikle”

cân u gönülden diñlese 12a/13.

gönli yumuşak “iyi kalpli, hoş görülü, şefkatli, merhamet duyan”

gönli yumuşak ve ehl-i edeb ve ehl-i iḥsân ve ehl-i ḥayâ ola 10a/12-13.

göz açup yumunca “*Göz açıp kapayınca kadar, çok kısa bir zamanda, göz açıp kapamadan.*”

¹³ <ET azgur- “ayartmak, azdırmak” Gabain: 1988:268)

¹⁴ toyum: ganimet bk. Dilçin, 1983:211.

¹⁵ Bu deyim Yunus Emre Divanı’ndaki anlamı için bk. İlhan, 2021:290.

¹⁶ Bu deyim için bk. Görmüş, 2021: 169.

göz açup yumunca 2b/4.

hâk sözi: “Doğru söz, doğru sözlü”

dağı alçağ gövüllü olup hâk sözi olmağdur 10a/10-11.

haberim tüt- “Öğüdünü tutmak” *seniñ kanğı haberin tutsalar helâk olurlar”*

üç haberim tutsalar kıyâmetde 9a/5.

helâk ol- “yok olmak, ölmek”

seniñ kanğı haberin tutsalar helâk olurlar dedî 9a/3-4.

hârâm yemek “Dini inançlara aykırı olarak, haksız olarak bir şeye el atmak.”

hârâm yemeği terk edenler 13b/1.

hayr işlemek “ Dine ve insanlığa uygun, iyi bir davranışta bulunmak.”

kaçan-kim ümmetiğden birisi hayr işlemek dilese 8a/11-12.

hor tütmağ “Birine karşı küçümseyici incitici tavırlarda bulunmak.”

ol kişiyi hõr tutar 8b/9.

imânsız git- “Tanrı’ya inanmadan gitmek.”

dünyâdan âhîrete imânsız giderler 11b/8.

şafa dur- “Saf bağlamak, sıralanmak, sıraya girmek.”

seniñ şol aşhâbıñ ol şafa dururlar dedî 13b/3-4.

gözleriñ /gözlerim nûru “ sevgi anlatan bir seslenme sözü, nuruayn.”

yâ mel’ün seniñ gözleriñ nûrî kimdür İblîs eytdi benim gözlerim nûrî şalâk ile and içen erlerdür 14b/1-3.

tövbessin şı- “tövbessini bozmak”

bir kimse tevbesin şımağ şükrimdür 16a/5.

kül et-/ yaqup kül et- “Bir kimsenin varını yoğunu yok etmek, ortadan kaldırmak.”

seni yaqup kül eylese gerek 3a/7; beni yaqar kül eder 13b/13.

yüz şuyı/ yüzi şuyına: “ar, hicap, namus ve şeref, haysiyet, itibar”

anlaruñ yüzi şuyına ¹⁷yağmurlar yağar 6b/5.

aybın yüzüne ur-/yüzüne ur-“ ayıplayarak kusurunu yüzüne söylemek”

¹⁷ Bu deyim için bk. İlhan, 2021:,181.

‘aybın yüzüne *urmayup*¹⁸10b/3.

yüzüne toprak saç-¹⁹ “Büyük bir üzüntü vermek, duymak”

yâ mel‘ûn seniñ yüzüne kim toprak saçar 13a/6-7.

yüz sürmek “saygıyla eğilmek”

ve dañı ne nesne yüzün üzre sürür iblîs eytdi gizlüce şadağa virmek beni yüzüm üzerine sürür 12a/4-6.

siteme dut-“ eziyet etmek, cefa etmek, azap vermek”

yâ muhammed ümmetiñ namâza tursalar beni siteme dutar gibi ditrerem 4b/5-6.

Sonuç

Bu çalışmada *İblis Hakkında Risâle* adlı mensur eserin yazım, ses, biçim ve söz varlığının incelenmesi ve tanıtılması amaçlanmıştır. Müellif ve istinsah kaydı bulunmayan bu yazma eser, Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiş olan mensur bir risaledir. Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyon’unda 43 Va 2179 numarada *İblis Hakkında Risâle* adıyla kayıtlıdır.

İblis Hakkında Risâle, Türk edebiyatında pek çok örneği bulunan şeytan hikâyelerinin müstakil olarak kaleme alınmış nüshalarından biridir. Bu hikâyeler, Türk edebiyatında müstakil olarak kaleme alındığı gibi çeşitli dinî içerikli eserler içerisinde de yer alabilmektedir. Risale’de; Hz. Muhammed’i (sav) ziyarete gelen İblis, Hz. Muhammed (sav)’in ümmetiyle ilgili sorularını yanıtlamaktadır. Eserde genel olarak İblis’in neyi sevip neyi sevmediğini anlatan konuşmalara yer verilmiştir. Dinî içerikli olan eserde dinî terimler için çoğunlukla Arapça kelimeler kullanılmıştır.

İblis Hakkında Risâle metninde Eski Oğuz Türkçesinde kullanılan ve daha sonraki dönemlerde de kullanıldıkları görülen bazı ekler bulunmaktadır. Birçok ekteki uyuma girmiş örnekler ise daha sonraki dönemleri işaret eden özellikler olarak değerlendirilebilir. Eski Oğuz Türkçesinin karakteristik eklerinden biri olan -icek ekinin yaygın bir biçimde kullanılmış olması, isimden isim yapma eki “-lu,-lü” ekindeki yuvarlaklığın devam etmesi, yine aynı dönemi yansıtan -sa gerek” yapısının kullanımı gibi özellikler, metnin Eski Oğuz Türkçesi döneminde yapılan tercümelere istinsah edilmiş olmasından kaynaklanabilir.

Genel olarak Eski Oğuz Türkçesi dönemi özellikleri gösteren eserde uyum dışı örnekler bulunmakla birlikte artık uyuma girmiş örneklerin çoğunlukta olduğu görülmüştür. Bu nedenle uyuma girmiş örneklerin olması eserin daha sonraki bir dönemde yazılmış olabileceğini düşündürmektedir.

İblis Hakkında Risâle, kısa bir metin olmasına rağmen hacimli bir eserde incelenebilecek pek çok yazım ve ses ve biçim özelliklerini barındırmaktadır. Yine bu kısa bir metin, Türkçenin dinî terimlerini, Türkçenin eski kelimelerini ve deyim zenginliğini örnekleyebilmektedir.

Bu çalışmadaki verilerin Türk nesir diline katkılar sağlayacak nitelikte olduğu düşünülmektedir.

¹⁸ Yunus Emre Divanı’ndaki kullanımı için bk. Görmüş, 2021:177-178.

¹⁹ Benzer kullanımlar için bk. Efe, 2018:74; Yılmaz, 2013:4-6.

6. Metin**1a**

1.mâ-şâ-a'llah 2.bir gün hazret-i resûl eytdi haq te'âlâ ol kuluma nice sevâb vire bu du'â 3.ol du'â budur bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm lâ ḥavle velâ kuvvete illâ bi'llahi'l 'azîm

1b

1.bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm 2.el-ḥamdüli'llâhi 'alâ ni'amihü ve's-salâtü 'alâ resûlihi muḥammedin ve 'alî ve şaḥbihi 3.ecma'in ve ba'dehü allâhu te'âlâya ḥamd édüp ve resûline 4.şalâtü ve's-selâmdan sonra bu iblîs telbîsinüñ naşîhati 5.ba'zı kişilere göre fâyidesi az olduğı-çün 'arabîden 6. türkiyesine dönderdiren tâ ki cemî' kişiler fâyidesi 7.olsun için imdi ma'lûm olsun-ki ba'zı 8.aşḥâbdan raḍıya'llâhu 'anhüm ecma'in hazretlerinden 9.şöyle rivâyet olundı-ki bir gün 'âyîşe raḍıya'llâhu 10. 'anhânın evinde iken iki cihân faḥrı muḥammed 'aleyhi' 11.ş-şalâtü ve's-selâmuñ meclîs-i şerîfinde bulunup bize 12. âdem peygamberin aḥvâlinde ḥikâyet édüp

2a

1.ḥaq te'âlâ anı nice yarattı ve daḥı cennete nice ḳodı ve nice 2. çıkardı bize andan ḥaber virirken nâ-gâḥ ḳapudan bir çirkin 3. âvâz geldi dedi-kim yâ muḥammed bana destür vir ki 4. içerü girem allâh te'âlânın emriyle sağa naşîhat edem 5. de di bu âvâzi işidicek peygamber hazreti eytdi ey benim 6. aşḥâbım bu ḳapuda söyleyen kimdür bilür mi siz dâdi aşḥâba 7. eytdiler allâh bilür ve resûli daḥı bilür dâdiler andan 8.peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi bu ḳapuda söyleyen iblîs 9. lâ'netu'llâhi 'aleyhidir dâdi resûla'llâh 'aleyhi's-salâtü ve's-selâm 10. böyle dâyicek 'ömer raḍıya'llâhu anı yerinden ḳalkup 11.eytdi ya resûla'llâh baḡa destür vir çıkayım 12.ol mel'un helâk edeyim cihân anın şirretinden ḥalâş 13.edeyin dâdi peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi

2b

1.yâ 'ömer aḡa ḥaq te'âlâ ḳıyâmete deḡin va' de virdi anı 2. öldürmege kimse ḳadîr degildür de di andan peygamber 3. 'aleyhi's-selâm eytdi ey benim aşḥâbım eger ol 4. mel'un olmaydı göz açup yumunca bir kimse 5.taḡrı te'âlâya 'âşî olmazdı andan peygamber 'aleyhi' 6.s-selâm 'abdullâh ibn-i mes'ud raḍıy'allâhu 'anhuya emr 7. eyledi ḳapuyı açdı iblîs içerü girdi 8.bir köse ḳoca şüretinde gözleri egri 9. ve burnı uzun aḡzından iki dişî ḡaşa 10.çıkıḡı yüzünde yedi ḳıl var ancak içerü girince 11.selâm virdi resûla'llâh aleyhi's-selâm selâmın 12. bizüm üzerimize olsun dâdi peygamber 'aleyhi 13.ş-şalâtü ve's-selâm eytdi yâ mel'un

3a

1.bunda neye geldiḡin de di iblîs aleyhi'l-la'ne eytdi 2.yâ muḥammed ben bunda gelmekden bî-zârum beni 3.bunda otdan ḥarbe ile bir melek getürdi 4.ve baḡa dâdi-kim yâ iblîs taḡrı te'âlâ şöyle buyurdu-kim 5. muḥammede varasın her ne sorarsa ḡoḡrı cevâb 6.viresin eger ḡoḡrı cevâb virmezseḡ 7. seni yaḳup kül eylese gerek ol ḳorḳudan 8.geldim dâdi peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi bu cihânda 9. ziyâde sevmediğin kimdür iblîs eytdi yâ resûl 10.a'llâh seni ziyâde sevmezsin dâdi zîrâ sen cihâna 11.raḡmet geldiḡin âdem oḡlanla benim ortamda olan 12. dostluḡını bozduḡ raḡmet-i 'ilm âb-dest 13.ve namâz öḡretięin benim sözüm tutmaz oldılar

3b

1.dâdi iblîsden bu sözi işidicek peygamber hazreti 2.'aleyhi's-salâtü ve's-selâm feraḡ édüp dâdi-kim 3.bir kimse iblîs sevmese ḥaq te'âlâ anı ziyâde sever 4.dâdi peygamber 'aleyhi's-salâtü ve's-selâm eytdi yâ mel'un 5.benden sonra daḥı kimi sevmezsin iblîs eytdi 'âdil 6.pâdişâhları ve begleri sevmezsin dâdi zîrâ bir 7.günlük 'adâleti altmış yıllıḡ 'ibâdet yerine geçer 8.andan peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi yâ mel'un daḥı 9.kimi sevmezsin iblîs la'ın eytdi şol faḳîrleri 10.sevmezsin-ki faḳrına şabr édüp faḳrından kimseye 11.şikâyet etmez zîrâ ḥaq te'âlânın ḳatında faḳîrün mertebesi 12. a'lâdur andan peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi 13.yâ mel'un daḥı kimi sevmezsin şol ḡanîleri

4a

1.sevmez ki hâk te'âlânın virdüğü mâlın şükürin 2.édüp zekâtın vireler anlar gibi kişi benim 3.gâyette düşmanımdur dedi zîrâ zekât çıkmak 4.ile mâl pâk olur üzerlerindeki borc ödenür 5.bir kimse şadağa virse ol şadağa hâk 6. te'âlânın kudret eline irişür andan sonra 7. fakîr eline irişür dedi andan peygamber 'aleyhi's-selâm 8.eytdi yâ mel'ün dağı kimi sevmezsin dedi 9.iblîs eytdi şol 'âlimleri sevmez ki 'ilm-ile 10. 'âmil olalar zîrâ 'âlimler olmasa ben seniğ 11. ümmetlerini gerü hep kâfir ederdim dedi andan 12.peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi yâ mel'ün dağı kimi 13.sevmezsin dedi iblîs eytdi dâyim âb-dest

4b

1.namâz üzre olanları ziyâde sevmez dedi mâdem ki 2. anlar tahâret üzeredir ben gûşşa çekerim dedi 3.andan peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi yâ mel'ün 4. kaçan ki benim ümmetim namâza tursalar 5.iblîs eytdi yâ muhammed ümmetiğ namâza tursalar beni siteme 6.dutar gibi ditrerem nice edeceğim bilmez dedi 7. andan peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi kaçan kim benim ümmetim 8.secde etseler nice edersin dedi iblîs eytdi 9.ol vaqtın benim boynuma zencirleri ururlar seniğ 10.seniğ ümmetiğ namâzdan fariğ olunca dedi 11. peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi yâ mel'ün kaçan kim benim 12.ümmetim kur'an okusa nice edersin iblîs eytdi 13.ben ol vaqtın âteş üzerinde çalay eridüğü gibi

5a

1. eridürem dedi andan peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi 2.yâ mel'ün kaçan kim ümmetim oruc tursalar nice 3. edersin iblîs eytdi ol vaqt benim ağzıma 4. uyan ururlar şol at ağzına urdukları 5.gibi tâ ümmetiğ orucuların yüzince uyanlı turur 6.dedi andan peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi yâ mel'ün 7. kaçan benim ümmetim şadağa virse nice edersin 8.iblîs eytdi hemân ol kişi beni iki pâre ede der 9. pâremi şakar şamusına atar ve bir pâremi cehennem şamusına 10. atardı andan peygamber 'aleyhi's-selâm 11.eytdi yâ mel'ün niçün böyle olursun dedi 12. iblîs 'aleyhi'-l-la' ne eytdi yâ muhammed şadağada altı 13. haşlet vardır biri budur ki hâk te'âlâ du'âsın kabûl

5b

1.eder ikinci hâk te'âlâ mâlına berekât vire üçüncü 2. hâk te'âlâ 'ömrine berekât vire dördüncü hâk te'âlâ ol 3.kişiniğ yetmiş yaramaz nesnesin giderir beşinci hâk 4.te'âlâ ol kişiniğ yetmiş yaramaz 'amelin defterden 5.giderir altıncı kaçan ümmetiğden bir kimse şadağa virse 6. hâk te'âlâ ol kula cehennem arasında bir hicâb 7.yaradır ol kişi hiç cehennem ıssısın görmeye ve dağı 8.âdem oğlanları kıyâmetde mahşer yerinde cem' 9.oldukları zamânda cehennem kızgırıp tağlar gibi 10. kığılcımlar mahşer halkınığ üzerine saçılma gerekir 11.ol kığılcımlardan şadağa ol kişiyi şaklaya 12.anın-çun şadağa viren kimesneler ziyâde sevmez 13.dedi peygamber 'aleyhi's-selâm bu sözlere iblîsden

6a

1.işidicek şâz oldı andan sonra eytdi yâ 2.mel'ün benim bu oturan aşhâbım hakkında ne-dersin 3.iblîs eytdi ebû bekir dersin 'âlem-i cehâletde iken 4.bile başa muñ' olmaz şimdi kaçan ola 'ömer 5. rağıya'llâhu 'anhu dersin kanda görsem gölgesini 6.kaçarım dedi ve 'oşmândan ziyâde utanıram şerrimden 7.utandüğüm gibi ammâ 'alîyi dersin ben andan 8.başım kırtarmağa râziyam dedi eger bâkî 9.aşhâbığ dersin seniğ yüzüne nazar etmek-ile 10.benim şerrimden olurlar ben anları terk etdim 11.andan peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi 12.yâ mel'ün benim ümmetim hakkında ne-dersin iblîs 13.eytdi yâ muhammed seniğ ümmetiğ kıyâmet

6b

1.gününde yigirmi dört bölük olsalar gerekir 2.hemân bir bölüğü allâh içündür anlar şol muhlîşlerdür 3.dünyâ arzûlarından ve murâdlarından geçmişlerdür hemân 4.murâdları ahiretde hâk celle ve 'alânın dizârın 5.görmektür anlarığ yüzi şuyına yağmurlar 6.yağar ve otlar biter ve yemişler biter hâk te'âlâ anlarığ 7.sebebi ile 'âlemi yere geçmekden ve şuya garğ 8.olmağdan şaklar yâ muhammed kaçan kim ol yigirmi 9.dört bölüğü bir bölüğü dağı

seniñ içündür anlara 10.şol kişilerdür tevbe ederler haq te'âlâya 11. muñi' olurlar ibâdet ederler dañı baña 12. muñi' olmazlar zirâ anlar sözlerin ne ziyâde ne 13.eksik söylerler ve dañı iblîs eytdi yâ muhammed

7a

1.ol yigirmi dört bölügün bir bölügi benim içündür 2.anlar şunlardır ki haq te'âlâ kur'an-ı kadîminde şeyâtin-i 3.ins deyü beyân eyledi anlar benim hâs mürîdlerimdür 4.anlar bir kerre 'âşî olurlarsa yigirmi kerre muñi' 5.olurlar ben anlardan hiçbir sâ'at ayrılmazam allâh 6.te'âlâyı andukları vaqtın ve şaşa şalavât 7.virdükleri vaqtın mâni' eylerin andan peygamber 'aleyhi' 8.s-selâm eytdi yâ mel'un şeyâtin 'askeri ne kadardur 9. iblîs eytdi yâ muhammed baña haq te'âlâ buyurdi her ne-kim 10. sen şorasın ben şaşa toğrı cevâb virem 11.âdem oğlanları ğayrı hayvânların on bölüğünden 12.bir bölügi kadardur dañı cümle hayvânlar ve cinniler 13.ve şeyâtin ve ye'cüc me'cüc dünyâ gögi melekleriniñ

7b

1.on bölüğünden bir bölügi kadardur dünyâ göğünün 2. melekleri ikinci gök meleklerinün on bölüğünden 3.bir bölügi kadardur ikinci gök melekleri dañı 4.bu tertibcedür tâ yedinci göge varınca dedî 5.andan peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi ya mel'un benim 6.ümmetim haqqında ne dersin iblîs eytdi yâ muhammed ben 7. seniñ ümmetin kocaların yalan söylemege ve yalan 8.yere şehâdet etmege emr ederin ve dañı namâzi 9.geç kılmâğa ve namâza 'âciz ve ibâdete kâhil olmağa 10. emr ederin ve yigitlerin şarâb içmege ve ve satranç 11.oynamağa ve ğayrılara zulm etmege ve zinâ ve livâta 12.étmege emr ederin dañı seniñ ümmetin oğlancıkları 13.benim elim altındadır her ne dilersem

8a

1.uydururam ve dañı yâ muhammed seniñ ümmetin 2.kızcağazların koçulmağa ve ğayrılara bühtân étmege 3.ve câzûlık ve yalan söylemege emr ederin ve genç 4.hatunları başdan çıkarmağa emr ederin 5.ve dañı yâ muhammed seniñ ümmetin hatunları biñde 6.biri baña 'âşî olmazlar ben ne dersen tutarlar 7. anlardan râziyam dedî andan peygamber 'aleyhi' 8.s-selâm eytdi yâ mel'un benim ümmetim hayr eyleseler nice 9.édersin iblîs eytdi ol allâh haqqı-çun-kim 10.baña kıyâmete dek va' de virmişdür kaçan-kim ümmetin den 11.birisi hayr işlemek dilese ben ol kişiye 12.dürlü dürlü belâlar öğredürem tâ anı ol hayrdan 13.men' éderem eger men' étdirmezsem ben

8b

1.ol kişinin üzerine bir şeytân müvekkel éderin 2.anın adına menkâs dirler hiç ol kişiden 3.ayrılmaz tâ ol hayrdan men' eylemeyince yâ muhammed 4.ümmetin den birisi namâzi vaqtında kılmak dilese ben 5.anın üzerine bir şeytân musallağ éderem ol 6. kişiden her kez ayrılmaz dürlü dürlü 'illetler ve fikirler 7.öğredür tâ namâzi terk étdirir eger ol namâzi 8.terk étdirmesse ben aña beni ben aña beni âdemden bir kimse 9.gönderem varır ol kişiyi hür tutar yahûd 10. anıyla şatu bâzâr éder aña meşğul olur 11.tâ namâzin ahır vaqtı olur andan kalğar tavuk darı 12.divşirir gibi tez iner kalğar kıyâmetde anın gibi 13.namâzi ol kişinin yüzine ururlar

9a

1.anın gibi kişiler baña ğâyet sevgülüdür andan peygamber 2.'aleyhi's-salâtü ve's-selâm eytdi yâ mel'un 3.benim ümmetim seniñ kanğı haberin tutsalar helâk 4.olurlar dedî iblîs eytdi yâ muhammed kaçan seniñ 5.ümmetin benim üç haberim tutsalar kıyâmetde mağbûn 6.ve helâk olurlar bir olurlar birisi bañıllıkdur olan 7. kişi kıyâmetde helâk olur ol kişiyi ziyâde severim 8.dedî ikinci hâseddür zirâ hâsed büyük günâhdur 9. üçüncü kişi günâhların unutmakdır eger istiğfâr 10.tevbe édüp günâhi için ağlamayan kişi benim 11.ğayet dostumdur ammâ kaçan bir kişi günâhların anup 12.istiğfâr édüp günâhlarına peşimân olsa 13.ol kimse benimle dostluğın bozar ve başımı

9b

1.çomağlarla ururlar ben andan ırak oluram dedî 2.andan peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi yâ mel'un benim 3.ümmetimden cehennemlik olanın 'alâmeti nedir dedî 4. iblîs eytdi onların haq te'âlâyâ şirk getürmedir 5.ve dañı

islâm dînine şek etmekdür ve dağı şağa ‘âşî olmağdır ve namâzı 7. unutmaktadır ve nâ-ħağ yere ğayrılara kaçımaktadır ve dağı 8. mazlûma zûlm etmekdir ve yalan söyleyüp ğıybet 9. etmekdür ve uğruluk 10. etmekdür ve şarâb içmekdür ve yalan 11. yere şahâdet etmekdir muħammed her kimde ki bu nesnelere 12. bulma ol kişi cehennemlikdir bu aşl u hûyları ħağ 13. te‘âlâ virmez illâ ğazâb êdđüği kullarına virir

10a

1. bu ‘âdeti terk êtmeyenleri allâh te‘âlâ yarlığamaz anlar 2. cehennemlikdir meger fağlı irişe dedî anlar 3. peyğamber ‘aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm eytdi yâ mel‘ün 4. ümmetimden ehl-i cennetiñ ‘alâmeti nedür iblīs eytdi 5. ehl-i cennetiñ ‘alâmeti oldur ki ħağ te‘âlânıñ 6. birliğine seniñ risâletiñe inanmaktadır ve dağı 7. ‘âlim olup fağırleri esirgeyicidir ħalim ve ‘âlim 8. olup vağâr şâhibi olmaktadır ve şadağa virici olmaktadır 9. allâh te‘âlâdan dâyim korğucı olup ehl-i ‘ibâdet 10. olmaktadır ve dağı alçağ göñüllü olup ħağ sözi 11. olmaktadır ve oruc tutucu ve namâz kılıcı ve zekât 12. virici ve az söyleyici ola ve göñli yumuşağ 13. ve ehl-i edeb ve ehl-i iħsân ve ehl-i ħayâ ola

10b

1. ve emr-i bi’l- ma’ rûf ve nehy-i ‘ani’l- münker êdici olmaktadır 2. ve toğrı ve ehl-i insâf olup kimseniñ 3. ‘aybın yüzüne urmayup allâh te‘âlâdan korğucı 4. olmaktadır yâ muħammed bu ‘alâmetler seniñ ümmetiñden her 5. ħanğısında bulunsa ol kimse ehl-i cennetdür 6. andan peyğamber ‘aleyhi’s-selâm eytdi gerçektir 7. yâ mel‘ün sen niçün tevbe êdüp cennete girmezsin 8. dedî iblīs eytdi ħağ te‘âlânıñ bunda ħikmeti 9. vardır ħikmeti oldur ki ħağ te‘âlâ cenneti yaratdı 10. ve anıñ ehlin yaratdı anlara seni ve ğayrı peyğamberleri 11. ve ‘ulemâ-yı ve şuleĥâyı ħulağuz virdi ve cehennemi 12. yaratdı ve anıñ ehlin yaratdı ve beni ve ğayrı 13. şeytânları ve câhilleri aña ħulağuz kıldı

11a

1. ħikmeti budur dedî andan peyğamber ‘aleyhi’s-selâm 2. bunı işidicek eytdi yâ mel‘ün benim ümmetime 3. ħağ te‘âlâ rahmet êder bir günlük ‘amelleri 4. sebeb ile elli yıllık günâhları yarlığar ve dağı 5. benim ümmetiñ bir ħasenesine on ħadar virir 6. ħağ tevbelerin ħabul êder tâ gün mağribden 7. doğuncaya dek dedî iblīs eytdi ammâ ben anlara 8. yaramaz işler ħulağuzların ol işledikleri 9. sebebden êtdikleri şâlih ‘ameller bâğıl olur 10. tevbelerin ħabul êtmezsin iblīsdan bu sözleri 11. işidicek peyğamber ‘aleyhi’s-selâm eytdi yâ mel‘ün 12. ol yaramaz işler nedür iblīs eytdi ben anlara 13. vesvese virirem seniñ aşĥabıñ olmağdan

11b

1. çıkaruram dedî ebū bekir yaramaz işler işledi 2. ‘ömer zulum êtdi ve dağı bunun gibi sözler dedî 3. benden bu sözleri ħabul êderler gündan 4. güne seniñ yolından çıkarlar ve ardıñca bir birin 5. azdururlar göñüllerinde seniñ aşĥabına buğz 6. êderler tâ ki ol âcilden geldikde 7. tevbe êtseler ħabul olmaz ve ‘amelleri bâğıl 8. olur dünyâdan âhirete imânsız giderler 9. baña dost olurlar ve yoldaş olurlar 10. ol fağır-i ‘âlem bu sözleri işidicek 11. âh êdüp eytdi benim za‘îf ve bi-çäre ümmetimi 12. bu mel‘ünüñ şirretinden emin êdesin dëyü du‘â 13. êtdi andan peyğamber ‘aleyhi’s-selâm eytdi yâ mel‘ün

12a

1. seniñ cismiñi ne nesne eridür dedî iblīs 2. eytdi ğazâda ağ kişnediği dedî yâ ne nesne 3. başına çengâl urur iblīs eytdi estağfir 4. u’llâh demek ve dağı ne nesne yüzün üzre sürür 5. iblīs eytdi gizlüce şadağa virmek beni 6. yüzüm üzerine sürür dedî andan peyğamber ‘aleyhi’ 7. s-selâm eytdi yâ mel‘ün seniñ gözleriñe 8. nesne perde olur dedî iblīs eytdi anaya 9. ataya eylik eylemek gözlerime perde olur dedî 10. andan peyğamber ‘aleyhi’s-selâm yâ mel‘ün ne 11. nesne göñlüñi mel‘ün êder iblīs eytdi kaçan 12. bir ‘âlim ümmetiñe eylik ile emr eylese ümmetiñ dağı 13. anı cân u göñülden dinlese aşla günâhları ħalmaz

12b

1.ol meclîsden günah-kâr kalkarlar ol ‘âlim benim 2.senden aşağı düşmânımdur bir mertebe kâdîr olsam 3.olurdum dedi andan peygamber ‘aleyhi’s-selâm eytdi 4.yâ mel’ün yüzün üzre ayak başan kimdür iblîs 5.eytdi tesbîh eden mü’ezzinler ezân okurken 6.anlar benim yüzüm üzerine ayakların başup okurlar 7.andan peygamber ‘aleyhi’s-selâm eytdi yâ mel’ün 8.seni kim kaçıcılar ile urur iblîs eytdi her kaçan kur‘ân 9.okısalar beni kaçıcılarla ururlar andan peygamber ‘aleyhi’ 10.s-selâm eytdi yâ mel’ün seni yedi kat yere 11.kim geçürür dedi iblîs eytdi bir kişi gurbet 12.diyârından gelüp hısmına ve kavmine buluşduğı 13.vaqtın ben yedi kat yere geçerem dedi zîrâ

13a

1.ol vaqtın hâcetleri revâ olur dedi andan 2.peygamber ‘aleyhi’s-selâm eytdi yâ mel’ün seniñ etiñi 3.ve deriñi ki kim yaqar yandırur iblîs eytdi bir 4.kişi yigitlik zamânında tevbe etse ol benim etim 5.ve derim yaqar yandırur dedi andan peygamber ‘aleyhi’ 6.s-selâm eytdi yâ mel’ün seniñ yüzüne kim toprak 7. şaçar dedi iblîs eytdi bir kişi allâh te‘âlânın 8. harâm êtdüğine bakmasa ol benim yüzüme 9. toprak şaçar dedi andan peygamber ‘aleyhi’s-selâm 10.eytdi yâ mel’ün haqqı zikr edenler şaşa ne 11.êderler iblîs eytdi haq te‘âlâya zikr eden 12.bana ziyâde cezâ êder dedi andan peygamber 13. ‘aleyhi’s-selâm eytdi yâ mel’ün seniñ gözlerini

13b

1.kim kör êder dedi iblîs eytdi harâm yemeği terk 2.êdenler dedi peygamber ‘aleyhi’s-selâm eytdi yâ mel’ün 3.seni kim ziyâde incidir iblîs eytdi seniñ şol 4.aşhâbın ol şafa dururlar dedi peygamber 5.‘aleyhi’s-selâm eytdi yâ mel’ün benim ümmetimin hayırlısı 6. kimdür bilir misin iblîs eytdi seniñ ümmetin hayırlısı 7. allâhdan korqucu yigitlerdür dedi andan peygamber 8.‘aleyhi’s-selâm eytdi yâ mel’ün benim ümmetimin hayır 9. sızları kimdür iblîs eytdi zinâ êdenlerdür 10. dedi andan peygamber ‘aleyhi’s-selâm yâ mel’ün 11.seniñ dostların kimdür iblîs eytdi yâ muhammed bana 12. haq te‘âlâ emr êtdi-ki seniñ huzûrında yalan söyleyemem 13. dedi eger söylersem beni yaqar kül êder

14a

1.haqqın kavlinde muhâlifet yokdur seniñ ümmetinğden 2.benim büyük dostlar şarâb içenler ve zinâ ve livâta 3. êdenlerdür dedi andan peygamber ‘aleyhi’s-selâm eytdi 4.yâ mel’ün benim ümmetimden seniñ nasihatcin ve hiz 5.metiñe dilerin kimdür eytdi yâ muhammed 6.benim nasihatcim yalan yere and içenlerdür ve harâm 7.mâl cem’ êdenlerdür ve kovucılık ve gıybet êdicilerdür 8.ve hizmet-kârlarım gayırlara yaramayup yalan 9.söyleyenlerdür dedi andan peygamber ‘aleyhi’s-selâm 10.eytdi yâ mel’ün seniñ yoldaşların kimdür 11. iblîs eytdi sefere gidüp harâm mâl cem’ êdenlerdür 12.anların seferde gâzâları harâm olur anlar benim 13.hürmetlü yoldaşlarımdur peygamber ‘aleyhi’

14b

1.s-selâm eytdi yâ mel’ün seniñ gözlerin 2. nûrı kimdür iblîs eytdi benim gözlerim nûrı 3.şalâk ile and içen erlerdür peygamber ‘aleyhi’ 4.s-selâm eytdi bunlar seniñ neden göziñ nürdür 5. iblîs eytdi bunlar ‘avratlarına şalâk virirler 6.dönerler inkâr êderler kendü ‘avratlarına zinâ 7.êderler zinâdan oğlancıklar olur benim göziñin 8.nûrı olur peygamber ‘aleyhi’s-selâm eytdi yâ mel’ün 9. şadıqların kimdür iblîs eytdi benim şadıqlarım 10. namâzi te‘hîr êdüp vaqtın geçirenlerdür dedi 11. peygamber ‘aleyhi’s-selâm eytdi yâ mel’ün seniñ 12. katında ^{20c}azîz ve hürmetlü olan kimdür iblîs eytdi 13.yâ muhammed aşhâbuñ sevmeyenler ve buğz êdenlerdür

15a

1.ve gayrıya zulm êdenlerdür dedi peygamber ‘aleyhi’s-selâm 2. eytdi yâ mel’ün seniñ eviñ kanda ve mescidîñ 3.kandadır ve kur’anıñ nedür ve ezânıñ 4.nedür dedi iblîs eytdi yâ muhammed benim evim hamâmdur 5.ve

20

Metinde bu şekilde yazılmıştır.

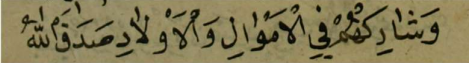
mescidim soğaklardur ve kır'anım ebyât ve eş'ârdur 6.ve ezânım düdüklerdür ve ğayrı sâzlardur çalgulardur 7. 'avrat yüzüne düzdüğü benlerdür yüzlerine 8.sürdükleri nesnedür ğıybet söyleyenlerün 9.sözidir dedî andan peygamber 'aleyhi's-selâm 10.eytdi yâ mel'un seniğ sevdüğün kimdür iblīs 11.eytdi nâ-ħağ yere âdem incidenlerdür peygamber 'aleyhi' 12.s-selâm eytdi yâ mel'un seniğ çatında kim eşrefdür 13.iblīs eytdi yetim mâlın yeyenlerdir peygamber 'aleyhi's-selâm

15b

1.eytdi yâ mel'un seniğ çatında ²¹eyü kişi kimdür iblīs 2.eytdi atasından anasından kesilenlerdür peygamber 3. 'aleyhi's-selâm eytdi yâ mel'un seniğ maşharaların 4.kimdür iblīs eytdi yalancılardur dedî peygamber 'aleyhi' 5.s-selâm eytdi yâ mel'un yemek içmek nedür 6.iblīs eytdi zekât çıkmadık mâldur ve eksik 7.terâzü ve eksik kîle tutanların mâlı ve ser-ħoşların yedikleridür 8.ve dağı yalan benim hadîşimdür ğıybet benim meclîsimdür 9.ve riyâ kisbimdir ve kovuculuk yemişimdür ve zinâ benim maħbûbumdur 10.ve bühtân benim maħbûbumdur ve uğruluk şâzlığımdu ve ħarâm to 11.ymağımdu ve oğlancıklar başındaki benim naşibimdür ve şol eliyle 12.yemek ve içmek benim şehvetimdir ve şu içerken maşrabayı 13.iki eliyle ħürmetlü ħutmayanlar baña gelür ve hem

16a

1.ve ud yerin açmak benim zînetimdir ayak kabının öñürdi 2. şolın geymek benim irâdetimdir ve kıbleye karşı ayak 3.yolına oturmak benim rızâmdur örü tururken 4. tebevül etmek benim namâzımdur barmağların çatlatmak benim 5. tesbîhimdür bir kimse tevbesin şımak şükrimdür 6.ve ħarâm talebine sefer edenler ve zâlimler benim demir 7. melegimdir ve ħarâm yeyenlerle bile yarân olurun 8.ve bir kimse ħelâline yakın olduğı vağtın allâh adın 9. anmasa ol kişi işledüğü işi bile işlerin 10. eger inanmazsañ yâ muħammed ħağ te'âlâ buyurmadı-mı 11.

²² 12.ü'l cebbâr andan peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi 13.yâ mel'un ħankı 'ibâdeti ziyâde sevmezsin iblīs

16b

1.eytdi kuşluk namâzı ve eyyâm-ı bîz orucı 2.sevmezsin dedî peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi 3.yâ mel'un saña ziyâde sevgülü nedür iblīs eytdi 4.mâlların şöhet için yedirenlerdür 5.dedî peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi yâ lâ'in erlerden 6.ve 'avratlardan hiç seniğ üzerine ğâlib varmıdır 7. iblīs eytdi 'avratlardan 'imrân kızı meryem ve fir'avn 8.'avratı âsiye ve seniğ ħatunun ħadice ve kızın 9. fâtıma ve erlerinden ħatunından ğayrıya nazar etmeyenlerdür 10.ve ħatunlardan erinden ğayrıya 11.bağmayanlardur bunlardan ğayrısı hep mağlûbumdur nice istersem 12.öyle oynadırım ammâ anlara ħic bir vechile cân 13. bulup azduramazın peygamber 'aleyhi's-selâm eytdi

17a

1.yâ mel'un ħankı kişiyi ziyâde seversin ve ħankısını 2.sevmezsin iblīs eytdi uğruları ziyâde 3.severin ve göñli ğanî fağır ve cömerdleri 4.ve 'âlimleri ziyâde sevmezsin zirâ şâlih 'âlim benim 5.üzerime aşadurur biğ câhil 'âbiddin ve dağı bir 6.yaramaz 'avrat biğ fâşık erden baña sevgilüdür 7.ve dağı seniğ ümmetiğnden şol kişileri ziyâde 8.severim ki ħic lâ-ilâhe illa'llâh demez bu sözleri 9. işidicek peygamber 'aleyhi's-salâtü ve's-selâm eytdi 10.yâ lâ'in her ne söylersin benim şefâ'atim şehidler ile 11.ve 'ulemânın ve şulehânın şefâ'atleri benim 'âşî 12.ümmetim içündür dedî peygamber 'aleyhi's-selâmdan 13.bu sözi işidicek eytdi yâ muħammed gerçek söylersin

17b

1. öyledir ammâ benim yetmiş biğ şeyfânım vardur onların 2.üzerine müvekkel kılarım her işde bunlara vesvese 3.virir ihtilâl ederler bunlar ħağ te'âlâyâ 4. 'âşî olurlar dedî ve dağı eytdi yâ muħammed eger 5.rabbij dileseydi

²¹ Metinde bu şekilde yazılmıştır:

²² İsrâ Suresi,17/64.

ben böyle olmazdım dedî bu sözleri 6.peygamber ‘aleyhi’s-selâm işidicek eytdi yâ mel’ün 7.gel var âdem ‘aleyhi’s-selâmın türbesine âdeme 8. secde eyle günâhını haq te‘âlâdan dileyüp seni 9. kıyâmetde oddan halâş eylesün dedî İblîs 10.eytdi ben anıñ dirisine secde etmedim varır ölüsine 11.secde éderin dedî resûl ‘aleyhi’s-selâm eytdi 12.yâ mel’ün çık git şuradan seni ayrıq görmeyem dedî 13.ol mel’ün mañrûm ve mağbûn çıkdı lâ‘netullâhi ‘aleyhi

Kaynakça

- Akar, M. (2014). Mevlevî Şair Dervîş Niyâzî'nin Bir Mesnevisi: Resûl-i Ekrem Salla“llâhu „Aleyhi Ve“-Sellem İblis „Aleyhi“-L-La“neye Su“âl İtdügin Bildürür. VIII Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 30 Eylül-04 Ekim 2013) Bildiri Kitabı III, İstanbul: Göksu Ofset, s.s.1-18.
- Atalay, B. (1986). Divanü Lugâti't-Türk. Cilt-I. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydoğdu, Ö. (2009). Divanü Lûgati't-Türk'te geçen Türk boyları ve boylara ait dil özellikleri. Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks, 1(1), 55-81.
- Battal, A. (1997). İbn-i Mühennâ Lûgati. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Borovkov, A. K. (2002). Orta Asya'da bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı, XII.-XIII. Yüzyıllar. Çev. Usta, H. İ., ve Amanoğlu, E., Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2011). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çelebi, İ. (2010). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV.
- Develi, H. (2001). XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilben, T. (2021). Şeytan hikâyesi'nin mensur bir nüshası ve müstensihin konuşma diline ait kullanımların bazı sözlüklerdeki karşılığı. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi 5.4 (2021): 2322-2368.
- Doğan, Ş. (2012). Bir Eski Oğuz Türkçesi Metni Hikâye-i Fâtıma ve Dil Özellikleri. Akademik Bakış Dergisi, (32), 1-20.
- Eckmann, J. (1998). Harezmi Türkçesi, Tarihi Türk Şiveleri, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Eckmann, J. (2017). Çağatayca El kitabı. Çev. Karaağaç, G., Ankara: AKDITYK Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Efe, K. (2018). Hamza Nigârî Divanında Deyimler. İv Beynəlxalq Həməzə Nigari Azərbaycan Cümhuriyyətinin Quruluşunun 100-Cü İlinə Türkiyə-Azərbaycan Əlaqələri Simpoziumu: 71.
- Ergin, M. (1988). Üniversiteler için Türk dili. İstanbul: Bayrak Basım Dağıtım.
- Ersoylu, H. (1996). Kız Destanı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ertekinoglu, S. (2017). "Yılbız" Sözcüğü Üzerine. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 34.34: 99-108.
- Gabain, A. Von. (1988). Eski Türkçenin Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 332.
- Gökçe, A. (2009). Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine Dudak Uyumu ve Ünsüz Uyumu. Electronic Turkish Studies, 4.3.
- Görmüş, Y. (2021). Yunus'un Dilinden Günümüze Ulaşan Deyimler. Yunus Emre'nin Vefatının 700. Yıl Dönümü Anısına Uluslararası Türkçenin Anadolu'da Yazı Dili Oluşu Sempozyumu 12-14 Temmuz 2021 Ankara.
- Gözler, H.F. (1983). Örnekleriyle Türkçemizin Açıklamalı Büyük Deyimler Sözlüğü, AZ. İstanbul: İnkilâp ve Aka Kitabevleri.

- Günşen, A. (2013). Eski Türkiye Türkçesinin Kurucularından Ahmed Fakih ve Kitabı Evsafı Mesacidi 'ş-Şerife'nin Dili Üzerine. Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Çalıştay,1-2 Aralık 2010. İstanbul Üniversitesi Yayın No: 5068 Edebiyat Fakültesi Yayın No: 3451.
- Gülsevin, G., ve Boz, E. (2004). Eski Anadolu Türkçesi, Ankara: Gazi Kitabevi.
- İblîs Hakkında Risale, Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi, 43 Va 2129.
- İlhan, N. (2021). Yunus Emre Divan'ında "El" ve "Ayak" Kelimeleriyle İlgili Deyimler ve Kullanım Özellikleri. Yunus Emre'nin Vefatının 700. Yıl Dönümü Anısına Uluslararası Türkçenin Anadolu'da Yazı Dili Oluşu Sempozyumu 12-14 Temmuz 2021 Ankara.
- Karadoğan, A. (2001). Eski Anadolu Türkçesinde Yuvarlaklaşan Ekler. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 49, 170-180.
- Kartallıoğlu, Y. (2011). Klâsik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni(16,17 ve 18. yüzyıllar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kavâ'id-i Nevi, Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi, 43 Va 2129/6.
- Kaya, R. (2003). Kur'an-ı Kerim'de İnsan - Şeytan İlişkisi. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12, 2.
- Keskin, H. (2002). Kur'an'da Meleklerin Hz. Âdem'e Secdesinin Yorumu. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6(2), 107-126.
- Korkmaz, Z. (2009). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil bilgisi). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2013). Türkiye Türkçesinin Temeli. Oğuz Türkçesinin Gelişimi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). Marzubân-nâme Tercümesi (Destûr-ı Şâhî),Terceme eden: Şeyhoğlu Sadre'd-dîn Mustafâ, Girişİnceleme-Metin-Günümüz Türkçesine Aktarma-Sözlük ve Dizin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim Meali, (2009). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kuyma, E. (2019). Eski Anadolu Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Esmâ-i Hüsnâ'yı Karşılıyan Söz Varlığı. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18(36): 399-438.
- Mansuroğlu, M. (1998). Eski Osmanlıca, Tarihi Türk Şiveleri, (Çev: Mehmet Akalın), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Nâsihât-ı İblîs, Milli Kütüphane 06 Mil Yza 8893/1.
- Özkan, M. (2013). Eski Anadolu Türkçesinde Yapılan Sure Tefsirleri ve Üveys b. Hoca Osmân b. Emîr İlyâs b. Evliyâ'nın Amme Cüzü Tefsiri. Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştay Bildirileri. ed. Mustafa Özkan-Enfel Doğan, 315, 368.
- Sami, Ş. (2010). Kamus-ı Türkî, Haz. Paşa Yavuzarslan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sarıkaya, E. (2021). Müellifi Bilinmeyen Bir Eser:"Resûl Hâzretine Şeytân 'Aleyhi'l-La'ne Geldügin Beyân İder". Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2), 469-491.
- Şahin, H. (2015). Eski Anadolu Türkçesi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarama Sözlüğü, I-VI (2009). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Timurtaş, F.K. (1976). Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri. Türkiyat Mecmuası, 18, 331-368.
- Timurtaş, F.K. (1994). Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl (Gramer-Metin-Sözlük), İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Türk, V. (2009). Bahrü'l-Hakâyık, Giriş-Metin-Dizin, Hatboğlu, İstanbul: Haz. Vahit Türk.
- Türkçe Sözlük, (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Uyaniker, N. (2022). Yazma Eserlerde Konu Edilen İblisin “Kötülük Kahramanı Oluşu Bakımından İncelenmesi. Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [Journal Of Old Turkish Literature Researches], 5(1), 56-82.
- Yeldan, F. (2019). Risâle-i Suóâl-i İblis. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Yelten, M. (1998). Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yeşilyurt, T. (2018). Kur'an'da cin, melek, şeytan. Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2(1), 9-21.
- Yılmaz, O. (2013). Gelenekten deyiş klasik türk ve fars edebiyatlarının ortak ifade biçimlerinden “başa toprak saçmak”. TÜRK ÜLUSLARARASI Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi, 1(2), 336-350. DOI: 10.12992/TURUK79.
- Yüce, N. (1993). Mukaddimetü'l-Edeb, Hvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuster Nüşhası, Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları..

Ek: 1

Çeviri yazı işaretleri

ا	a , ā,e	ص	ş
ب	b	ض	ž
پ	p	ط	t
ت	t	ظ	z
ث	ş	ع	ó
ج	c	غ	ğ
چ	ç	ف	f
ح	h	ق	q
خ	h	ك	k-g-ŋ
د	d	ل	l
ذ	z	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v,o,ö,u,ü,ū
		هـ	h, a, e
س	s	ى	y,ı, i, ĩ
ش	ş	ء	ó